

Något om förhör under förundersökningen i utredningar om ekonomisk brottslighet – en översiktlig beskrivning av regelverket

Aktuella rättsfrågor ARF 2008:3

Oktober 2008

Vice överåklagaren Roland Andersson

EKOBROTTSMYNDIGHETEN
SWEDISH NATIONAL ECONOMIC CRIMES BUREAU

538 62+532/17*44=1538 62* 44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 62* 44=1538 62+532/17*44=
+532/17*44=1538 62+532/538 62+532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/538 62+532/17*44=1538 6
17*44=1538 62+532/17*44 + 532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/17*44 + 532/17*44=1538 62+532
=1538 62+532/17*44=1538 17*44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 17*44=1538 62+532/17*4
62+532/17*44=1538 62+53 =1538 62+532/17*44=153862+532/17*44=1538 62+53 =1538 62+532/17*44=153
2/17*44=1538 62+532/17*4 62+532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/17*4 62+532/17*44=1538 62+5
8 62+532/17*44=1538 62+2/17*44=1538 62+532/17*48 62+532/17*44=1538 62+2/17*44=1538 62+532/17*
532/17*44=1538 62+532/178 62+532/17*44=1538 62+532/17*44=1538 62+532/178 62+532/17*44=1538 62

Något om förhör under förundersökningen i utredningar om ekonomisk brottslighet – en översiktlig beskrivning av regelverket

1. Allmänt om förhör under en förundersökning

Bestämmelserna om förhör under en förundersökning finns i rättegångsbalken (RB) och förundersökningskungörelsen (FUK). I det följande lämnas en översiktlig beskrivning av regelverket. Det innebär att de viktigaste bestämmelserna tagits med, men att detaljer utelämnats och att bestämmelser som normalt inte aktualiseras i ekomål också utelämnats.

I lagtexten används begreppet undersökningsledare för den som leder en förundersökning. I mål om ekonomisk brottslighet är undersökningsledaren normalt alltid en åklagare. Den som håller ett förhör benämns förhørsledare.

Under en förundersökning får förhör hållas med alla personer som kan lämna upplysningar av betydelse för utredningen (23 kap. 6 § RB). Detta gäller för *alla slags förhörspersoner*, dvs. oavsett om någon hörs som misstänkt, målsägande eller vittne.

Tröskeln för att inleda förundersökning har satts lågt. En förundersökning kan inledas på mycket vaga misstankar så snart dessa avser något som kan vara ett brott (23 kap. 1 § RB). Misstanken måste visserligen avse en konkret brottslig gärning men det är inte nödvändigt att man känner till brottets alla detaljer och inte heller exakt när och var det har förövats.

För en beskrivning av hela brottmålsprocessen hänvisas till promemorian Revisorers åtgärder vid misstanke om brott, Ekobrottsmyndighetens rapport 2007:1 (finns på Ekobrottsmyndighetens hemsida).

2. Det ”normala” förhöret

2.1 Kallelse samt tid och plats för förhöret

Det finns inga formella regler för hur *en kallelse* till ett förhör ska gå till. I de allra flesta fall sker kallelsen per telefon eller genom ett lösbrev. Det är vanligt att förhørsledaren och den som ska höras kommer överens om en lämplig tidpunkt för förhöret.

Det normala förfarandet är således att den som ska höras får en kallelse till förhöret och därefter själv inställer sig till den plats där förhöret är bestämt att äga rum. Ett förhör ska hållas på en sådan tid och plats att det innebär minst besvär för den som ska höras, om inte detta medför att polisens eller åklagarens arbete med att driva förundersökningen framåt avsevärt försvåras.

Beträffande utredningar om ekonomisk brottslighet innebär detta att förhören normalt hålls hos Ekobrottsmyndigheten, polisen eller skattebrottsenheterna. De sistnämnda är särskilda

enheter hos Skatteverket som får bedriva brottsutredningar på samma sätt som polisen när det gäller vissa ekonomiska brott. Skattebrottsenheterna är helt skilda från Skatteverkets fiskala del.

Det kan också förekomma att förhör äger rum på annan plats som t.ex. i den hördes bostad. Förhöret kan också ske per telefon. Telefonförhör med en misstänkt person får hållas endast om förhørsledaren har sådan personlig kännedom om den misstänkte att han vid ett telefonförhör med säkerhet kan utesluta risken att han förhör fel person.

Var och en som hörs har rätt att få besked om anledningen till förhöret. Vad förhöret ska handla om framgår således av kallelsen. För en person som ska höras som misstänkt innehåller kallelsen också normalt en underrättelse om att han eller hon har rätt att biträdas av en försvarare och att en offentlig försvarare kan förordnas av rätten om vissa förutsättningar är uppfyllda (se vidare avsnitt 2.4).

Det är viktigt att samtliga kontakter som tas i ett ärende inför ett förhör dokumenteras på sådant sätt att det i efterhand går att läsa ut vad som har förekommit.

2.2 Allmänt om förhörets genomförande

En misstänkt person eller en målsägande är inte skyldig att svara på frågor. Ett vittne däremot är skyldigt att svara på frågor. Ett vittne som vägrar att yttra sig kan i vissa undantagssituationer höras inför domstol redan under förundersökningen (23 kap. 13 § RB).

En förhørsledare ska alltid uppträda på ett sätt som inger förtroende och aktning. Förhørsledaren får inte använda otillbörliga åtgärder i syfte att få fram en bekännelse eller ett uttalande i viss riktning (23 kap. 12 § RB).

Som exempel på otillbörliga åtgärder nämner lagstiftaren att förhørsledaren använder sig av medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång eller uttrötning.

2.3 Delgivning av brottsmisstanke vid förhör

Som nämnts inledningsvis kan en person höras som misstänkt, målsägande eller vittne. För brottsmisstänkta personer gäller särskilda regler.

Då förundersökningen kommit så långt att någon skäligen misstänks för brottet, ska han eller hon, då de hörs underrättas om misstanken (s.k. misstankedelgivning). Detta framgår av 23 kap. 18 § första meningen i rättegångsbalken. Syftet med bestämmelsen är bl.a. att den misstänkte ska kunna begagna sin rätt att anlita försvarare och i övrigt ta tillvara sina intressen.

Skälig misstanke är en relativt låg grad av misstanke. I den s.k. misstanketrappan ligger skälig misstanke någonstans mellan anledning anta som är den grad av misstanke som krävs för att förundersökning ska inledas och sannolika skäl som normalt måste föreligga för anhållande och häktning (se vidare den inledningsvis nämnda rapporten 2007:1 s. 7-8).

Det finns inga särskilda formkrav för hur underrättelsen ska gå till. Hur ingående brottet ska anges beror på omständigheterna i det enskilda fallet. JO har uttalat som sin uppfattning att underrättelsen bör innehålla så konkreta uppgifter som möjligt om vad misstanken omfattar.

I mål om ekonomisk brottslighet tillhandahålls brottsmisstanken ofta i skriftlig form för att underlätta för den misstänkte och dennes försvarare att tillgodogöra sig innehållet. Den brottsmisstanke som den misstänkte underrättats om tas också in i protokollet från förhöret, antingen direkt i texten eller som en bilaga.

Normalt brukar det inte vara något större problem att inför ett förhör avgöra om den som ska höras är skäligen misstänkt eller inte. Det kan dock förekomma situationer där frågan är mycket svårbedömd. Det kan också finnas fall där de uppgifter som finns att tillgå inte pekar ut förhörspersonen som misstänkt överhuvudtaget, men förhöret tar en sådan vändning att den som hörs måste anses som skäligen misstänkt. I en sådan situation bör förhöret omedelbart avbrytas och den hörde underrättas om brottsmisstanken och informeras om de rättigheter – bl.a. rätten att anlita försvarare – som följer av att vara skäligen misstänkt.

I många fall kan förhöret då behöva avslutas och ett nytt förhör hållas med försvararen närvarande. Om däremot den som hörs inte anser sig ha något behov av försvarare och dessutom förklarar sig beredd att fortsätta förhöret som skäligen misstänkt, är det ingenting som hindrar att så sker. Det är dock viktigt att den som hörs informeras om vilka alternativ som står till buds och att han eller hon får göra ett eget val.

2.4 Rätten till försvarare

En person som är skäligen misstänkt för brott har rätt att under förundersökningen anlita biträde av en försvarare. Denna rätt är ovillkorlig och gäller vid alla brott. Försvararen kan antingen utses av den misstänkte eller förordnas av rätten. Den försvarare som utses av rätten kallas offentlig försvarare medan den som utses av den misstänkte brukar betecknas som privat. Som offentlig försvarare utses normalt en advokat. En försvarare har alltid rätt att närvara vid förhör med den misstänkte.

Den misstänkte svarar i första hand för en privat försvarares arvode, medan en offentlig försvarare i första hand får ersättning av allmänna medel. Vem som slutligt ska stå för försvararens arvode avgörs enligt reglerna om ansvaret för rättegångskostnader som i sin tur beror på utgången i målet.

För att rätten ska utse en offentlig försvarare måste vissa förutsättningar vara uppfyllda.

Är den misstänkte anhållen eller häktad ska offentlig försvarare alltid förordnas om den misstänkte begär det. Detsamma gäller för den som är misstänkt för brott som inte har ett lindrigare straff än fängelse i sex månader. Därutöver ska offentlig försvarare förordnas

- om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet
- om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom
- om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller målets beskaffenhet.

2.5 Rätt till biträde vid förhör

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 april 2008 har alla personer som förhörs under en förundersökning rätt att ha ett biträde närvarande vid förhöret, dock med begränsningen ”om det kan ske utan men för utredningen”.

Kostnaderna för biträdet ska bekostas av förhörspersonen. När det gäller bitrådets kvalifikationer ställs samma krav som på en försvarare. Dessa krav finns redovisade på flera ställen i lagtexten. I den här framställningen återges bara de tillämpliga lagrummen, nämligen 21 kap 3 § tredje stycket samt 12 kap. 2–5 §§ RB.

Biträdet ska dock inte ha någon direkt försvararroll. Biträdet bör i stället i första hand ha en juridiskt rådgivande funktion för den som hörs. Som motivering för lagändringen anfördes bl.a. följande.

” Den traditionella synen att misstanken måste vara riktad mot viss person och ha uppnått viss nivå, skäligen misstanke, för att få biträdas av någon vid ett förhör under förundersökningen måste enligt regeringens mening anses förlegad.

”Som framgår är regeringen av uppfattningen att även personer som inte är formellt delgivna misstanke om brott ska ha rätt att vid förhör under förundersökningen ha ett biträde vid förhöret. Det framstår dock inte som lämpligt att begränsa rätten till personer som ”kan misstänkas” för brott, alltså fall där misstanken ännu inte når upp till det nuvarande kravet på skäligen misstanke. En sådan ordning skulle inte uppfylla CPT:s (Europarådets anti-tortyrkommitté) krav och av flera skäl bli mycket svår att tillämpa i praktiken. Även den som uppenbarligen är målsägande eller vittne bör ha rätt att låta sig biträdas av en för ändamålet lämplig person. Att ha tillgång till ett sådant biträde kan även för dessa kännas som ett stöd, t.ex. därför att den som förhörs känner sig misstänkliggjord i något avseende.”

Som framhållits är rätten för biträdet att närvara vid ett förhör inte ovillkorlig. Om biträdet inte rättar sig efter vad undersökningsledaren bestämmer när det gäller rätten att ställa frågor till den hörde, kan bitrådets närvaro bedömas vara till men för utredningen. Undersökningsledaren kan då bestämma att biträdet inte får vara närvarande vid förhöret. Det kan undersökningsledaren också göra om biträdet agerar på något annat sätt som är till men för utredningen.

2.6 Vilka får vara närvarande vid ett förhör?

Vid ett förhör är det självklart att förhørsledaren och den som ska höras är närvarande. I föregående avsnitt har nämnts att den som är skäligen misstänkt också har rätt att biträdas av en försvarare och att även andra än skäligen misstänkta personer har rätt till biträde vid förhöret med vissa begränsningar.

Därutöver ska också om möjligt ett förhörsvittne närvara. Som förhörsvittne bör i första hand anlitas ett medborgarvittne, om ett sådant finns tillgängligt. Vad som avses med sådana vittnen framgår av lagen (1981:324) om medborgarvittnen. Det torde vara mycket ovanligt att medborgarvittnen finns tillgängliga vid förhör i utredningar om ekonomisk brottslighet.

Om ett medborgarvittne inte finns tillgängligt, bör som förhörsvittne anlitas befattningshavare vid polis- eller åklagarväsendet, om det i övrigt är lämpligt. Kan ett förhörsvittne inte an-

skaffas, får förhöret ändå hållas, om det skulle medföra väsentlig olägenhet att uppskjuta det (7 § FUK).

Undersökningsledaren bestämmer om ytterligare personer får närvara vid förhöret. Det kan som exempel vara fråga om en kollega eller en chef i det företag som förhörspersonen är anställd i. Detta kan beviljas av undersökningsledaren om det kan ske utan men för utredningen. Vid förhör, som hålls på den misstänktes begäran, har han och hans försvarare *rätt* att närvara. Även vid annat förhör *får* försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

Bestämmelserna som reglerar närvaron vid förhör finns i 23 kap. 10 § RB och i 7 § och 7 a § FUK.

2.7 Vem får ställa frågor vid ett förhör?

Vissa av de personer som är närvarande vid ett förhör har rätt att ställa frågor. Är den misstänkte eller hans försvarare närvarande vid förhör, får dessa i den ordning undersökningsledaren bestämmer ställa frågor till den som hörs. Om någon annan än den misstänkte och försvararen är närvarande vid ett förhör, får denne *inte utan undersökningsledarens tillstånd* ställa frågor eller meddela sig med den som hörs. Rätten att ställa frågor vid ett förhör framgår av 23 kap. 11 § RB.

2.8 Dokumentation av förhöret

Ett förhör under förundersökningen ska enligt huvudregeln upptecknas under förhöret och delges den hörde innan förhöret avslutas. Bara i undantagsfall kan uppteckningen ske i efterhand sedan förhöret har avslutats.

Inför ett förhör ska förhørsledaren alltid bestämma i vilken form förhöret ska redovisas och hur uppteckningen ska ske. Utsagorna i ett förundersökningsprotokoll kan upptecknas i form av

- ett dialogförhör,
- ett sammanfattande förhör eller
- ett "blandat" förhör, dvs. ett förhör som består av både dialog och sammanfattning.

Uppteckningen kan, oavsett vilken form (1-3 ovan) som valts, ske antingen i form av ljudband eller genom anteckningar för hand eller med datorstöd. Eftersom förhöret alltid ska redovisas skriftligen ska en ljudbandsuppteckning skrivas ut och anteckningarna vid behov renskrivas.

Förhørsledaren ska innan förhöret påbörjas tala om för den som ska höras hur förhöret upptecknas och hur den hörde får del av uppteckningen. Granskningen sker genom att uppteckningen avlyssnas (band eller uppläsning) eller läses. När det gäller ett telefonförhör som nedtecknats sker granskningen lämpligen genom att anteckningarna läses upp för den hörde.

Som framhållits kan ett förhör bara i undantagsfall upptecknas först i efterhand sedan förhöret har avslutats. För att undantagsregeln ska få tillämpas måste förhöret vara särskilt omfattande *eller* behandla komplicerade sakförhållanden. Det räcker om en av förutsättningarna är uppfylld. Det finns inte någon laglig möjlighet att frångå huvudregeln om inte förhöret är

särskilt omfattande eller behandlar komplicerade sakförhållanden bara för att förhörspersonen godkänner ett annat förfarande.

När undantagsregeln infördes framhölls att den ofta kunde bli tillämplig när det gäller utredningar om omfattande och komplicerad ekonomisk brottslighet. För att undantagsregeln ska få användas måste emellertid just det aktuella förhöret vara omfattande eller avse komplicerade sakförhållanden. Det räcker således inte med att utredningen är av det slaget. Men det är uppenbart att det i många förundersökningar om ekonomisk brottslighet förekommer förhör som väl uppfyller kraven för att undantagsregeln ska få tillämpas. Detta torde särskilt gälla för förhör med brottsmisstänkta personer.

När undantagsregeln tillämpas ska uppteckning och granskning ske så snart som möjligt efter förhöret. Enligt lagstiftaren bör i normalfallet uppteckningen färdigställas påföljande arbetsdag och den hörde på lämpligt sätt få del av den, t.ex. per post (prop. 1997/98:181 s.47). Att lagstiftaren angett att uppteckningen i *normalfallet* bör färdigställas påföljande dag lämnar ett utrymme för att detta kan göras något senare. En tidsutdräkt på ytterligare några dagar borde därför i vissa fall kunna godtas, naturligtvis under förutsättning att förhöret är av sådant särskilt slag att uppteckningen kräver den tiden.

2.9 Ersättning för inställelse till förhör

Den som hörs under förundersökningen i ett brottmål kan få ersättning för nödvändiga kostnader för resa och uppehälle samt ersättning för mistad inkomst eller annan ekonomisk förlust (reseersättning, traktamente och ersättning för tidsspillan). Ersättningen beräknas på samma sätt som för vittnen i domstol (förordningen 1982:805 om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m.).

Beslut om ersättning meddelas av åklagare eller polismyndighet och den hörde har rätt att omedelbart få ersättningen. Talan mot ett beslut om ersättning förs hos länsstyrelsen genom besvär inom två veckor från den dag då den hörde fick del av beslutet. Länsstyrelsens beslut kan inte överklagas.

3. Tvångsåtgärder vid förhör

3.1 Allmänt

Som framhållits inledningsvis genomförs ett förhör under en förundersökning normalt genom att den som ska höras själv inställer sig till förhöret. Någon sanktion anges normalt inte heller i samband med kallelsen. Tvångsåtgärder kan dock förekomma vid förhör.

3.2 Hämtning till förhör

Om den person som kallas till ett förhör har uteblivit utan giltig orsak kan personen hämtas till förhöret. Som exempel på *giltig orsak* att inte inställa sig till förhör kan nämnas avbrott i allmänna kommunikationer, sjukdom eller annan omständighet, som förhörspersonen inte kunnat förutse.

Saknas giltig orsak till inställelsen får personen hämtas till förhöret. En förutsättning är dock att förhöret skulle ha hållits hållas på en plats inom tio mil från förhörspersonens bostad eller den plats där personen uppehöll sig när den fick kallelsen (23 kap. 7 § 1 st. RB).

Det finns också en möjlighet att hämta en person till ett förhör utan en föregående kallelse. Det ställs då upp strängare krav än för den som inte följt en kallelse. Utan föregående kallelse får den som uppehåller sig inom en väglängd av tio mil från den plats där förhöret ska hållas hämtas till förhöret om följande förutsättningar är uppfyllda (23 kap. 7 § 2 st. RB)

- förundersökningen avser ett brott på vilket fängelse kan följa och
- det skäligen kan befaras att han eller hon inte skulle följa en kallelse eller
- att han eller hon med anledning av en kallelse skulle röja undan bevis eller på annat sätt försvåra utredningen.

Hämtning till förhör av en person som ska höras som vittne får ske endast när det föreligger skäl av särskild vikt för en sådan åtgärd (23 kap. 7 § 4 st. RB). Ett sådant skäl kan vara att förhöret är särskilt brådskande med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt.

Beslut om hämtning fattas normalt av förundersökningsledaren. Förhöret ska påbörjas så snart som möjligt när hämtningsbeslutet har verkställts. Den som hämtas ska upplysas om anledningen till hämtningen. Någon närmare upplysning om brottsmisstanken behöver dock inte lämnas förrän vid själva förhöret.

3.3 Hur länge är någon skyldig att stanna kvar för förhör

I 23 kap. 9 § RB finns bestämmelser om skyldigheten att kvarstanna för förhör. Den som inte är anhållen eller häktad är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Är det av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, är han eller hon skyldig att stanna kvar ytterligare sex timmar.

Den maximitid som någon är skyldig att vara tillgänglig för förhör är såldes sex respektive tolv timmar. Den som hörs har dock rätt in ta sedvanliga måltider och få den vila som är nödvändig

Sedan förhöret avslutats eller tiden, då den hörde är skyldig att stanna kvar har gått ut får han eller hon omedelbart avlägsna sig. Utan synnerliga skäl får det inte krävas att personen infinner sig till nytt förhör tidigare än tolv timmar därefter.

Det saknas föreskrift om vem som äger besluta om kvarstannande för förhör. Följande torde dock gälla. Förhørsledaren beslutar inom sextimmarsfristen. Är det fråga om utsträckning av tiden för kvarstannande utöver sextimmarsfristen är det undersökningsledaren som beslutar.